

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Gammelström och Tyresta 30 aug -22

Martina Kiibus

Sensommarvärmen dröjer sig kvar så det blev en varm och skön vandring. 15 personer deltog. Det blev många kära återseenden av deltagare som inte träffats sedan i våras. Människor som lärt känna varandra genom guidningarna. De flesta hade gått med tidigare. Info via program från tidigare guidningar och evenemangskalendern. Spridda åldrar från några månader, 25-årsåldern, småbarnsmamma och uppåt.

Vi började vid busshållplats Nyfors där jag introducerade guidningen innan vi gick vägen bort mot och entréskylten till Tyresta och skogen. Tyresta börjar egentligen inte här, men berättade att det kommer att bli ett naturreservat där skogen norr om Tyresö-Flaten kommer att ingå. En vacker vriden grov torraka fick bli vår ingång till skogen. En torraka som var full av härliga kläck- och ingångshål av alla de insekter som måste ha döda träd för att leva. Det fanns också en hel del större hackspettshål. Vi tittade lite närmare på hålen av brun barkbock och en vedlevande stekel. När mamma stekel lägger ägg i hålet ympar hon in en svamp med ägglägningsröret som rötar upp veden så att hennes barn får mer lättuggad mat! I några av hålen av brun barkbock var det nät av huggormsspindel som deltagarna fick titta på i lupp. Det var också svarta lakritsremsliknande mycel (rottrådar) av honungsskivling som faktiskt är världens största organism!

Gick ut på en liten häll vid Tyresö-Flaten som ingår i Tyresås sjösystem och är som så många andra av Tyresös och Tyresås sjöar övergödd. Pratade om vad det innebär och hur man kan åtgärda det, både på kommunal och mellankommunal nivå och som enskild person. Och att det framför allt är de omgivande markerna, avrinningsområdet som påverkar hur en sjö mår. Berättade såklart om dagvattendammarna på Prästängen, som anlagts för att fånga upp det dagvatten som kommer från Krusboda till Tyresö-Flaten och som förhoppningsvis kommer att innebära ett renare vatten i sjön.

Vi tittade också på bladen och de överblommade blommorna av kattfot. Den är så otroligt fin och deltagarna blev som alltid glada över att få se den. Berättade att den minskat pga att våra betesmarker minskar, den är ju betesgynnad. Den har sina blad tätt tryckta mot marken som ett försvar mot bete, det är svårt för kornas mular att komma åt bladen när de ligger så. Bladens undersidor är grålugna för att förhindra avdunstning och därför kan de växa torrt.

I en backe blommade ett par exemplar av liten blåklocka. Så fina och sirliga. Förr trodde man att det var älvornas kjolar som de hängt på tork. Det finns också de som menar att kyrkklockor är inspirerade av blåklockans form. Blåklockor pollineras av humlor, som ser blått och gult bäst. Berättade om hur pollineringen går till, att humlorna behöver besöka över 100 blommor för att fylla sin lilla mage och att det kan bli 3-400 blommor på en flygtur. Det

finns också ett litet bi, blomsovarbiet som kryper in i blålockor och sover där om natten och på så sätt bidrar till pollineringen.

Lite längre fram blommade ängsvädd med sin härligt blålila färg. Vid fikapausen var det ett riktigt stort bestånd av ängsvädd som lystes så fint i solen.

Vi kom längre in i granskogen. Strandskanten kantades av fackelblomster, blomvass och väldoftande pors som vi doftade på och som Harry Martinsson beskrivit som de svenska vildkärrens lavendel. Det är också gott om säv i vattnet. Säven har en svampig märg som gör att stråna flyter och förr användes det till simdynor.

Vid stranden växte också brakved, en buske vars blad har tydliga bladnervor och vars namn hänger ihop med att veden är skör och "brakar". Barken har också använts till laxermedel vilket möjligen kan vara en annan förklaring till namnet...

Det var fullt av trollsländor som flög runt oss och villigt visade upp sig och lät sig fotograferas. Överhuvudtaget var det många fotostopp under vandringen, härligt när deltagarna liksom tillåter sig att stanna upp, titta, fotografera och ta in.

På en låga och knäckt stubbe var det fullt av klibbtickor. En svamp som drar ut vatten ur gran och även andra träd. Det syntes som små vackra vattendroppar på undersidan av tickorna. Återigen kom kamerorna fram! Klibbtickan är en nyckelart som gynnar många andra arter och är en viktig del av mångfalden i skogen.

Gick över bron vid Gammelström och tittade på den slingrande ån och pratade om vikten av meandrande åar som livs- och spridningsmiljöer för många växter och djur. Alrötterna som kantar ån inger nästan ett tropiskt intryck, som en mangroveskog. Pratade om att man inte behöver åka så långt för att uppleva exotisk och vacker natur. Vikten av "hemester", att semestra mer på hemmaplan, dels för att det inte håller att åka flyg kors och tvärs över världen av miljöskäl men också för att hemmanaturen är så mycket mer lättillgänglig och finns där hela tiden. Och då är ju Tyresös natur alldeles ypperlig att fira sin "hemester" i!

Vi gjorde en liten lov till det fina beståndet sårläka, som har vintergröna blad och blomställningarna kvar. En ovanlig blomma som vill ha mullrika skogar. Det är verkligen speciellt att få se ett så stort bestånd sårläka och som vanligt väckte det stor förundran. Namnet kommer av att den har använts som sårmedel förr. Vi stannade också vid min favoritstubbe, som lutar sig ut mot Gammelström och är alldeles översållad av olika mossor, som t ex björnmossa. Bredvid stubben växer två av våra stora ormbunksarter pedagogiskt bredvid varandra; träjon och majbräken. På latin har träjon artemitetet felix-mås, dvs den manliga ormbunken. På engelska heter den male-fern. Medan majbräken har epitetet felix-fémina, den kvinnliga ormbunken och heter på engelska lady-fern. Visade småbladen som är en förklaring till dessa namn. Träjon med breda trubbiga småblad, som står liksom på rad som en slags bredaxlade militärer. Och majbräken med lite spetsiga småblad med mer krusiduller!

På en gran mittemot var det små små hål av granbarkgnagare som gnager i barken och inte in i själva trädet. Till skillnad från granbarkborre som borrar sig in i veden, men som ju inte är något större ”problem” i naturskogar eftersom det inte är samma monokultur där som i produktionsskogar. Granbarkgnagaren behöver äldre träd så att se spår av dem visar att det är ett gammalt träd. ”Hur hittar du alla hål?” frågade en av deltagarna. Och svaret är väl en kombination av att jag de senaste åren fått förmånen att ha en fantastisk fortbildning/fortbildare och att jag även innan lärt mig med åren vad man ska leta efter.

Så kom vi in i själva Tyresta, denna härliga skog som ju är den största riktiga skogen vi har i Sverige söder om Dalälven. På undersidan av en ganska nedbruten granlåga växte vedticka, en svamp som är en signalart, dvs signalerar höga naturvärden, i det här fallet äldre barrskog och lång kontinuitet av döda barrträd.

Vi stannade vid en gran med olika lavar, som blåslav, näverlav och tagellav. Berättade att en lav är en symbios mellan en alg och en eller flera svampar och att den symbiosen är känslig. I synnerhet hänglavar som tagellavar är känsliga för luftföroreningar och indikerar därför ren luft. De växer också långsamt och visar att skogen har fått stå ifred ett tag. Betonade att i en riktig skog som Tyresta och Barnsjöskogen så får skogen och träden leva i sin egen takt, åldras i sin egen takt och dö i sin egen takt och det är det som är livet, det är det som gör skogens rikedom.

På marken växte det kammossa, en fin neongrön mossa som är knuten till lite äldre skogar. Vi gick vidare till ett lite fuktigare område och tittade på några fler mossor, nämligen cypressfläta, björnmossa och palmmossa. Palmmossan ser verkligen ut som små minitrad eller –palmer.

Gick vidare till Oppsätra och berättade om torpets historia. Här vidtog en liten blomstervandring där vi njöt av kulturlandskapets sensommarblommor.

- Kärleksört, vars vätskelagrande fetblad innehåller c-vitaminer och aminosyror och dessutom är goda.
- Johannesört, som innehåller antidepressiva ämnen. Gnuggar man på knoppen blir fingrarna blodröda, en färg som man kan måla med. (Johannes döparens blod!).
- Såpnejlika, en typisk växt vid gamla torp. Som odlades bl a för att ha som såpa. Kokar man rötterna blir det löddrigt och renande.
- Gulmåra, som doftar sött. Kallas också Jungfru Marie sänghalm, eftersom man tänker sig att Maria klädde Jesus krubba med den. Eller Trätogräs eftersom man pga dess väldoft lade ut den på salsgolven vid gästabuden och då kunde det uppstå bråk och slagsmål. Då var det ju bekvämt att skylla på den lilla gulmåran.
- Renfana, som verkligen står som en gul kryddigt doftande fana i vägrenen. Namnet kommer troligen av tyskans Reinfarn, där farn betyder ormbunke och syftar på att bladen är lite ormbunkslika. Den användes för att fördriva ohyra med. Man lade dem också på dödsbäddar för att undvika likmask.

- Gulsporre, en gul lejongapsväxt med sporrar på undersidan av blomman. Enligt Linné kokades den i mjölk för att bli av med flugor, så den kallades också flugblomster. På norska heter den torskemunn och på engelska toadflax.
- Harklöver, som har mjuka gråludna blommor.
- Trampört, en liten växt med små små ljusrosa blommor i bladvecken. Typisk i vägkanter och vid gångstigar, dvs där människor trampar. Enligt Linné så uppskattades den både av grisar och småfåglar, så han kallade ett stort bestånd av trampört (som det vi såg vid Oppsätra) för tättingåker. Även här skickade jag runt luppen så att deltagarna kunde titta på blommorna i förstoring.
- Bergmynta, en mjukhårig blomma med rosa blommor i kransar.
- Överblommad skogslök eller kajp.

Blomstervandringen ledde oss till ett par mäktiga ekar där vi pratade om eken, dess betydelse för den biologiska mångfalden och att den hör hemma i ett hävdat kulturlandskap, och att om dessa marker inte hålls efter, så kommer de att växa igen. På en av ekarna växte det gulmjöl (en gul lav som ser mjölig ut) och ekticka, en ticka som går på äldre ekar och som är rödlistad pga att våra ekmiljöer minskar.

Här lämnade vi gångvägen och slog en liten lov upp över torpets marker. Vi gick till en härlig björklåga och högstubbe av björk som var översållad av vackra fnösketikor i olika åldrar. Visade hur man kan känna igen fnösketikornas och berättade hur man använde den för att göra upp eld förr. I tickorna fanns det hål av jättesvampmal, ytterligare en signalart som är typisk för äldre löv- och blandskogar.

På en annan björklåga var det fullt av hål av björksplintborre vars larver gör som kulhål när de kläcks.

På ett berg bakom lågorna växte tre olika små ormbunksarter, nämligen svartbräken, gaffelbräken och hällebräken. Så fina!

Tillbaka på gångvägen hittade vi några exemplar av nästan överblommad Natt och dag eller lundkovall, vars lila högblad fungerar som reklampelare för att locka till sig pollinatörer.

Vid en fantastisk grovstammig tall sade en av mina ”stammisar”: ”Tror ni att Martina kan gå förbi den här?” Och det kunde jag ju inte! Den är så vacker och fick bli en bra ingång till att prata om hur viktigt det är med mykorrhizan i skogen för att tallen och de andra träden ska kunna bli så stora och gamla. Mykorrhiza är ett underjordiskt nätverk av svamprottrådar och trädrötter där träden och svamparna byter tjänster med varandra. Det är också där skogens stora kollager är. Mykorrhiza finns framför allt i äldre skogar och det är pga mykorrhizan som äldre naturskogar är en mycket bättre kolsänka än ungskogar.

På en annan tall växte det flera talltickor, ännu en signalart som signalerar gamla tallar och skyddsvärda tallbestånd. Fruktkroppen på tallticken dyker inte upp förrän tallen är minst 100 år gammal, ofta betydligt äldre än så.

Så var det dags för fika vid Lillsjön. Jätteskön paus i solen. Deltagarna hade så mycket att prata med varandra om så jag valde att förlänga pausen lite och hoppa över ett par stopp istället. Kollade också så ingen hade bråttom tillbaka.

Gick tillbaka till gångvägen norr om Tyresö-Flaten. Stannade till på bron och blickade ut över strandfloran av fackelblomster, säv och kaveldun. På samma sätt som såpnejlika var ”fattigmanstvål” så användes kaveldunets dun till stoppning av sängkläder.

Fortsatte fram en häll med ljung. Berättade om dess rika nektarproduktion som lockar dit bina, varpå de gör honung. Ljungen har använts som bränsle i skoglösa trakter och av rötterna flätade man korgar.

Vi gick tillbaka längs Tyresö-Flaten till en gammal ek, som hade en massa härlig mulm vid foten av stammen. Mulm är som en häxbrygd av pulvriserad ved som svampar har rötat, skalbaggsvingar och spillning från skalbaggar och fladdermöss. I en gammal ek kan det finnas flera hundra liter mulm. En ek måste vara minst 200 år gammal innan den kan börja urholkas till mulm. Mulmen skapar en egen hemvist för många ovanliga skalbaggar och det är en av förklaringarna till att eken är så rik på biologisk mångfald.

Fortsatte till en torraka med spår av brun barkbock och med fina spiklavar som är jätteroliga att titta på i lupp.

Avslutade guidningen på hällen vid Tyresö-Flaten och sammanfattade vad vi hade sett under vår tur. Deltagarna var som vanligt jättenöjda, tyckte det var härligt att komma igång igen. Några av höjdpunkterna var palm mossan, att få uppleva världen genom en lupp, alla trollsländor, att det var så fint och – allt. Mamman med barnvagn sade att naturguidningarna var bättre än alla mammagrupper i världen. En av de nyare deltagarna sade att det är som att hennes ögon öppnades, att hon ser allt på ett nytt sätt. Det här är en rätt vanlig kommentar på guidningarna, som gör mig lika glad varje gång. Att få bidra till att öppna ögonen och väcka fascination och vördnad för naturen, det är faktiskt en gåva.